

Василь Лобко

**НАРОДЕ МІЙ,
ПРОСНИСЬ,
ВСТАВАЙ!..**

Так живи у віках, наша мова-душа,
Доки вода тече, доки сонце стоїть,
Доки життють на планеті люди,
Вічна слава тому, хто за мову, нарід
Не щадив у бою ані серце, ні сроду!

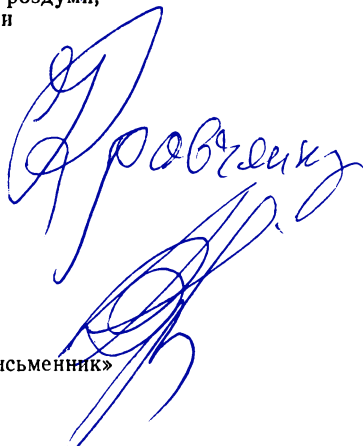
A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, cursive letters. The signature is positioned below the text and is written in the same hand as the text above it.

Василь Лобко

**НАРОДЕ МІЙ,
ПРОСНИСЬ,
ВСТАВАЙ!..**

Поезії,
публіцистичні роздуми,
спогади

Лесюк Ярославичу
Б.І. 929

Київ
«Радянський письменник»
1991

ББК 84Ук7
Л68

Василь Лобко — поет трагічної долі. Впродовж кількох десятиріч його цькували наглядачі від ідеології тоталітарного режиму. Твори «неблагонадійного» літератора постійно заборонялися, а сам автор зазнавав репресій з боку партійно-бюрократичного апарату. У 1973 р. вчений з радіотехніки та автоматики Василь Федотович Лобко був заарештований і запроторений в колонію. І там теж було написано деякі з пропонованих творів.

Крім віршів, до книги включено статтю автора, в якій розповідається про взаємини та листування з визначними діячами української культури, правозахисниками, політичними в'язнями брежневсько-сусловських концтаборів.

Редактор В. І. Міщенко

Книгу видано коштом автора

Л 4702640202-102
М223(04)-91 без оголош.

ISBN 5-333-01071-4

© Лобко В. Ф., 1991

Від автора

У вступі до книжки, підготовленої в 1973 році до друку, я писав: «Книжка «За життя, честь та гідність мого українського народу» — не вигадана якась історія. Від першого й до останнього слова в ній розказано про те, що справді було, в ній написано про важку боротьбу за священні права нашого народу. Це протест проти несправедливості, заклик до боротьби.

Щасливим я відчую себе тоді, коли в тих, хто прочитає цю книжку, виникне національна свідомість, коли вони скажуть: «Так, ми справді не гірші за інших людей на землі» і поклянуться віддати усього себе за життя, честь та гідність нашого народу.

Тих же, які відцуралися рідної мови, не можна вважати людьми, вони гірше черв'яків, бо, знищуючи мову, вони поступово живим закопують у могилу свій нарід».

...У цій книжці дуже коротко розповідаю про багаторічну боротьбу української громадськості за національне звільнення українців, за врятування української нації, про моїх сподвижників у цій благородній справі.

поезії

Народе мій, моя єдина доле!
Народе мій, я все тобі віддав:
І серце щире, й розум свій, і душу,
Лише журби-печалі, мук та лиха
Тобі я не бажав...

Тримаєшся,— які б вітри не вили,—
Як воїн у борні, мов брила на скалі,
Як неприступний дуб мільйонносилий,
На рідній, хоч сплюндрованій, землі.

Хвала тобі в віках, козацтво благородне,
Що боронило землю цю щомить!
Це ти в боях стояло за Україну,
Здіймало прапори в блакить.

Народе мій, будь гідним та свідомим,
Працюй, своїх сусідів поважай,
Шануй, відроджуй солов'їну мову
І прадідів своїх не забувай!

Мій кореню, моя надіє й сило,
Молю тебе, благаю: не спи, не дрімай!
Народе мій, вже ранок, сонце сходить,
Народе мій, проснись, вставай!

Українська мова

Ти для нас — і повітря, і хліб, і вогонь,
Євшан-зілля козацького краю,
Джерело, від якого й граніт оживає,
Ти — України моєї буття.
Мово рідна, без тебе і сонця немає.

Ти — роса на стерні, квіт калини-розмаю,
Шепіт листя на тихій, вродливій вербі.
Все, що є і що буде, чим дихають люди,
Все те, мово українська, — в тобі!

Так живи у віках, наша мова-душа,
Доки води течуть, доки сонце стоїть,
Доки житимуть на планеті люди.
Вічна слава тому, хто за мову, нарід
Не щадив у бою ані серце, ні груди!

Присяга

На нашій славній Україні,
На нашій... не своїй землі,
Мій друже, брате, побратиме,
Великий, славний Полуботку,
У цю врочистую хвилину
Я присягаюся тобі:
Все, що в мене є, що буде,
І тіло, й душу я віддам
Великий, славній Україні,
Моему рідному народу,
Його нескореним синам!
Я не умру, я — невмирущий,
Як невмирущий мій нарід.
Чарують овиди блакитні...
І сонце ніжно-багрянисте
Зійде, й зігріє, і освітить
Великий, мужній наш похід.

Пісня мужності

Батьку! Ніколи не падай у відчай,
Батьку! Тримайся, тримайся, тримай...
Сили могутні ще більше напруж,
Волю крицеву зміцни на всю дуж.
Сили могутні ще більше напруж,
Волю крицеву зміцни на всю дуж,
І тоді люті твої вороги
Будуть розбиті усі навкруги.
Друже! Ніколи не падай у відчай,
Друже! Тримайся, тримайся, тримай...
І Україна тоді оживе,
Рідна земля довкруги розцвіте.
Мамо! Дивися, вже зірка сія.
Мамо! Всміхнися, це, певно, твоя...
І освіщає шлях у наш край.
Мамо! Ніколи не падай у відчай!

Як у ранній юності...

Мое життя — твоє життя,
Народе мій, у гідності.
Бо я живу, кохаю я,
Як у ранній юності.

О краю мій, красо моя
Ранкової квітучості!
Я ще живу, кохаю я,
Як у ранній юності...

Тополі

Прийшли з давнини
й зупинились у полі...
Під небом України
музично шумлять...
Ой тополі, тополі
На шляхах та у полі...
Із піснями про волю...
Тополі шумлять.
Іх вітри нахиляють,
але — не здолають!
Непокірні тополі
Століття стоять...
Ой тополі, тополі
На українськiм роздоллі
Із піснями про волю...
Тополі шумлять!

Птахи та свині

Байка

Весна!.. Всміхнулися поля,
Дощем омилася земля,
Пропав холодний, мертвий лід,
Ожив, заворушивсь пташиний рід.

У полі, в лузі та садочку
Вже перепілонька скрекоче,
І шпак пищить, кує зозуля,
Воркують голубки рядком,
А півень «до» бере баском.

З прилітом соловейка знову
Дзвінку пташину чути мову,
Що ожила під гуркіт бур...
Але, на лихо цьому хору,
Із сажа виліз тлустий кнур:

«Хрю-хрю, хря-хря,
Неужто слышу соловья?
Поет? Немедля запретить!
Не было, нет и не может быть...»

І на подвір'я, як скажений,
Біжить, аж пиниться, дурний,
Голубок розполохав рій
І півня за хвоста кусає
Та вишеньку струнку стрясає,
Де соловейко «тьох» та «тьох»...
І так казивсь, доки не здох.

...І ось нова зима минає,
Ще краще літо наступає,
Пташки від щастя аж гудуть
(Кнура і духу вже не чуть).

Коли з-за саду, з того боку,
Летить налякана сорока:
«Рятуйте, пробі, калавур!
У саж заліз нащадок-кнур...»

Не встигла ці слова сказати,
Аж ось кнура і рило знати:
«Что за песни, неужто сон?
Да пока я здесь, вот вам закон:
Не смеете меня тревожить,
Песен здесь нет и быть не может!»

Що ж вирізня свиню подохлу
Від молоденького кнурця?
Той мовив три,
А цей — лиш два слівця...

Мораль у байці слів не вибира,
Вона, як правда, тут єдина:
Приборкайте цього кнура —
Шкідлива ж бо тварина!

Чи є з сиром пироги?

У Києві з гучномовця басом затяга —
Не про дівчину-красуню, а про пирога.
Й не якогось там з горохом чи з начинкою сайги,
Він виспівував так щиро: «З сиром пироги...»

Бач! Аж слина покотилась. Що то за жага? —
Захотілось мені з'їсти з сиром пирога...
А ось поруч і крамниця. Кулінарія. Ага.
Я заходжу і питаю з сиром пирога.

Виширяється до мене, як тая яга,
Продавщиця. Ще й сміється: «З сиром пирога?
В нас любой пирог в продаже, так что вам привет:
С творогом, с повидлом, мясом,
а вот с сыром нет!»

Цур тобі за мову тую! І виходжу річ...
От заходжу до їдальні. І заводжу річ...
Ті ж слова — де б не ступала того дня нога —
Тільки й чую: «Нет, нет, нет у с сыром
пирога!»

І хоч я у тюремній неволі,
І хоч я у трагічній журбі,
Я крізь муки сміюся,
На всі груди співаю
Мою пісню, народе, тобі!

Лист синові Валерику

Сину! Дорогий, любий мій сину!
Гарні і мужні ти мовиш слова.
...Але краще на світі нічого немає,
Ніж п'ять зірниць. Нічого нема...

Перша зірниця — земля запашна,
Що об'єднала усіх родиною,
Дала нам їжу, повітря, вогонь
І напоїла усіх нас силою.

Друга зірниця — рідний нарід,
Що нас породив у нужденній праці,
Дав нам свідомість, ясний заповіт
І створив мускулясту націю.

Третя зірниця — міцна державність,
Ніби повна горіхів ліщина:
Незалежність і воля народу.
Ім'я її — твоя Україна.

Здоров'я — це четверта зірниця,
Без нього ми — як горби могильні...
З ним же — здорові та молоді,
Як Прометеї всесильні.

Рідна мова — це п'ята зірниця,
Що в нашім саду розквітає.
Без неї немає націй, держав,
Власне, без неї нічого немає!

**Вітання Дмитра Гнатюка
з днем його 50-річчя**

Вітре буйний, крилатий,
Рознеси голос Дмитра:
Селами, містами, степами,
Щоб люди чули душу України,
Висловлену рідним словом, піснями...

1975 рік. Колонія

Епіграма

Шамотить Шамота́,
І пихтить, і зітха,
Як гіена бридка,
Як жаба стара.

...Вже не день і не два
Воно вие й пищить,
Намагається хор
Людський заглушить.

Але так як воно
«Пахтить», наче тхір,—
То ніхто цю істоту
Не пуска у свій двір.

За правду, За волю

(Розповідь про незабутні зустрічі,
листування з відомими діячами
української культури,
правозахисниками, політичними в'язнями)

Ми, українці, не безбатченки і вирости не на по-
рожньому місці. У нас була і зараз є, хоча понівече-
нена, велика, багата українська земля, чудова при-
рода, блакитно-преблакитне небо; мелодійна, непо-
вторна наша українська мова, розвинена культура;
героїчна боротьба народу за Українську Держав-
ність.

Кожна епоха породжувала людей, які усім сво-
їм еством, усіма помислами, свідомістю та серцем
спрямовували свої дії на боротьбу за кращу долю
народу, за розвиток української мови, добре розу-
міючи, що мова — це нарід, нація, наше життя та
безсмертя.

На тернистому шляху моєї шістдесятирічної гро-
мадської діяльності мені зустрічалися сподвижни-
ки, яких ми не можемо забути, яких не можемо не
згадати сьогодні. Їх імена повинні знати і наші су-
часники, і майбутні покоління. Ось чому я вважаю
своїм обов'язком розповісти про національно свідо-
мих українців, які, не боячись репресій сталіно-сус-
ловобрежневських злочинців, боролися за рідну мо-
ву, а значить — за життя нашого народу, над яким
упродовж століть висів дамоклів меч, занесений різ-
номанітними загарбниками та окупантами. Хто тіль-
ки не нападав на щедру українську землю: і схід-
ноазіатські завойовники, і польські королі, і австро-
угорські поневолювачі, і російські інквізитори... Ук-
раїнці мужньо відбивалися, боролися зі своїми во-
рогами. Згадаймо лишень повстання під керівницт-
вом Наливайка, Остряниці, Кармалюка, створення
вольниці українського народу — Запорозької Січі,

визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького, боротьбу гетьмана Петра Дорошенка за Українську Державу, виступ гетьмана Івана Мазепи проти царських окупантів з Москви, Пітера.

Проводячи політику нищення українців, царі зруйнували Запорозьку Січ, гетьманство, ліквідували саме слово «Україна», слова «український нарід», вигадавши «Малороссія, малорусський народ», запровадили кріпацтво... Заборонялася українська мова, культура. Валуєви, пуришкевичі, каткови, багговути, белінські, шульгіни, мов ті пілати, прирікали український люд на поголовну асиміляцію. Та український дух не могли вбити найзапекліші імперські шовіністи. У 1917 році розвалилася тюрма народів. Українці створили свою незалежну, самостійну державу. Але з Росії прибули полчища Муравйова, Ю. Коцюбинського, які задушили Українську Народну Республіку. І все ж українська еліта не спала. В 1923—1928 рр. вона домагалася відродження національної культури. Та московські шовіністи не могли змиритися з цим. Ці сталіно-кагановичо-молотово-постишевські громили не тільки утискають українську мову, а й фізично знищують українців. Вони репресовують міністра освіти Шумського, доводять до самогубства письменника Хвильового, фабрикують процес СВУ, висилають з України мільйони селян, навмисне створеним голодом душать сім з половиною мільйонів українців, переводять майже усі середні та вищі навчальні заклади на викладання російською мовою. Повна русифікація проходить на підприємствах, в установах, міністерствах, прокуратурі, міліції, армії, кіно, телебаченні. Ліквідовують заклади культури, зокрема деякі українські театри, наприклад, Харківську українську оперу, Київську українську музкомедію. Серед такого розгулу оскаженілих російських ім-

перських шовіністів, яким допомагали перевертні та дволикі януси — різні білодіди, ішуки, полторацькі, шамоти, нам, свідомим українцям, доводилося вести важку, нерівну боротьбу за виживання народу.

Деякі тимчасові успіхи були. Це — видання технічних словників українською мовою, запровадження викладання в інститутах українською мовою (щоправда, воно протрималося тільки в 1959—1961 рр.), спорудження пам'ятника Миколі Лисенкові біля Київського оперного театру тощо. Але більшість наших вимог не були реалізовані — вони блокувалися російсько-шовіністичними окупантами на Україні та різними перевертнями. Ці вороги українців дикунськи, суворо розправлялися з патріотами, звинувачували їх в українському буржуазному націоналізмі, наклепництві на Радянську владу. Знімали з посад, запроторювали в тюрми, колонії, в будинки для божевільних. Особисто мене репресували чотири рази. У 1943 р. одну зірку офіцера зняли, звинувативши мене в націоналізмі, сепаратизмі за те, що я, закінчуючи навчання у військовій академії, написав начальникові Головного Політичного Управління Радянської Армії, генералові Щаденку, щоб мене послали служити в українську армію (яку нібито мали створювати). Пізніше звільнили з інституту Академії наук УРСР за мій виступ на Всеукраїнській науковій конференції з питань культури української мови, коли ми давали відсіч білодідівщині (1963 рік). Згодом звільнили з галузевого інституту за «націоналізм». І, нарешті, 1973 року запроторили в колонію на три роки та ще два роки мучили після звільнення, не даючи ніде працювати. Гірка доля спіткала і не одного мого сподвижника: Івгу Кузнецову кинули в тюрму і там задушили, Юрія Бадзьо мучили в колоніях сім років, знущалися над Леонідом Плющем, Борисом

Антоненком-Давидовичем; репресували: Юрія Величка, Василя Орла, Андрія Брагінця, Анатолія Кос-Анатольського, Лїду Орел, Данила Пархуна, Леопольда Ященка, Миколу Лукаша... У 1962 році мені стало відомо про те, що кинули в колонію мені ще тоді незнайомих Левка Лук'яненка, Івана Кандибу... На початку сімдесятих років одержав знамениту статтю Валентина Мороза «Серед снігів», лист від Караванського.

Російські імперські шовіністи думали, що вони репресіями, арештами 1972—1974 рр. зовсім ліквідували українських борців-патріотів: а стебуни, шамоти, білодіди... галасували: Максим Рильський — сякий-такий, Лобко — фанатик-націоналіст... Про все це докладно написано в моїй доки ще не виданій книжці «За життя, честь та гідність мого українського народу».

Але окупанти помилилися. Козацькому роду нема переводу. Вже в 1976 році поет Микола Руденко організовує Українську гельсінську групу, в яку увійшло десять патріотів. Група була розгромлена гебістами. Останньою в 1980 році була заарештована Оксана Мешко. У 1988 році діяльність УГГ під назвою Спілка (УГС) була відновлена, а в квітні 1990 року на її базі створена Українська Республіканська партія.

Із більшістю моїх сподвижників я познайомився в 1956—1958 рр. Додам, що моя національна свідомість визрівала під впливом того, що діялося в столиці України — Харкові в 1933—1934 рр., коли я, молодий студент університету, йшов за домовиною Миколи Скрипника, коли слухав виступи Литвиненко-Вольгемут та Паторжинського, коли познайомився з Володимиром Сосюрою, коли йшов наступ на українську мову, коли робили з неї суржик.

У 1940 році мене страшенно обурило стаття Кор-

нійчука, Бажана та Тичини, надрукована в газеті «Правда», в якій засуджували «українських буржуазних націоналістів» за те, що ті виступили за самостійну Україну.

Автори статті писали, що Фінляндія може бути самостійною державою, а маленька, сіренька Україна не може бути самостійною державою.

Вже звільнившись з армії, я разом з товаришами друкував листівки проти сталінських ліквідаторів української мови, знищення українців шляхом «злиття» націй, проти «старшого» та «молодшого» братів тощо.

Після надрукування листівок друкарську машинку закопували.

Після того, як М. С. Хрущов розвінчав Сталіна і згодом викинув його з Мавзолею, настав період повільної демократизації нашого суспільства. Навіть мої статті були надруковані в деяких українських газетах та журналах. Але устої сталінізму продовжували існувати, за них чіплялися усі наші вороги, серед них — і пристосуванці. Сумнівні позиції займали О. Корнійчук, М. Бажан... Як писав мені правозахисник Данило Пархун, «Бажан перетворив УРЕ в кубло своєї гниленької ідеології та знущання з діячів української культури, приписуючи їм ярлики націоналістів». До речі, про це Пархун писав у своїй статті «Ярлики УРЕ», надрукованій у газеті. Я вже не кажу про Любомира Дмитерка, Олексія Полторацького, С. Скляренка...

У 1958 році я написав велику статтю «Більше уваги рідній українській мові». Редактор газети «Радянська Україна» Педанюк, який обіцяв надрукувати її, не дотримав свого слова. І все ж ця стаття розійшлася по всій Україні. У вересні цього ж 1958 року Андрій Малишко попросив мене захистити Тосю Матвієнко, яку в Інституті мовознавства

звинувачували в націоналізмі і не давали можливості захистити дисертацію. Нам вдалося захистити Матвієнко, але згодом вона схибила в своїх діях. Чому я згадав про це? А тому, що на зборах Інституту мовознавства виступили Микола Лукаш, Андрій Голуб та Володимир П'янов, з яким я тоді й познайомився.

1959 року ми домоглися дозволу на викладання українською мовою у вищих технічних навчальних закладах — величезна перемога! Але, на жаль, радість була недовгою — вже 1961-го був ліквідований цей дозвіл, а міністр вищої освіти України Коваль прямо заявив мені, що, доки він при владі, викладання у вищих навчальних закладах українською мовою не буде проводитися.

А вже 1960 року в газеті «Радянська Україна» з'явилася антиукраїнська стаття Кравцева, на яку я написав критику-протест. Пишемо звернення до керівних органів республіки про рідну мову, боремося за зведення біля оперного театру пам'ятника Миколі Лисенкові. З'являються так звані «шістдесятники». 1961 рік — відзначення 100-ї річниці з дня смерті нашого генія Т. Г. Шевченка. Домагаємося спорудження йому пам'ятника в Ленінграді. Після знайомства з Іваном Драчем (у моєму щоденнику записано, що це було 10 лютого 1962 року) та Миколою Вінграновським (теж у 1962 році), прочитання їхнього поетичного доробку була написана велика стаття «З народу, для народу».

Шовіністична кліка Іллічова, Козлова, Сусллова почала великий наступ на українську культуру: в інституті навіть заборонили читати вірші українською мовою, ліквідовують у Києві українську музкомедію і перетворюють її на російську оперету. Пишу протести-статті: «Зневажливе ставлення до української мови, української культури», «До укра-

їнського народу», які жодна газета не друкує... Шовіністичній наволочі допомагають двоязикі білодіди, які висунули теорійку двох рідних мов. Треба було в цій складній ситуації, коли вже тільки за те, що розмовляєш українською мовою, звинувачували в націоналізмі, зібратися з силами, кинути виклик ворогам українського народу. Це було зроблено 1963 року на Всеукраїнській науковій конференції з питань української мови. Ми розгромили теорійку двомовності, спрямовану на ліквідацію української мови. І хоч після виступу на конференції автора цієї статті на трибуну вистрибнув Арсен Іщук і почав казати про «націоналізм», «антирадянщину», все ж тисячоголоса аудиторія скандувала «браво», а Матвій Шестопал прогнав Іщука з трибуни. Тим часом шовіністична мерзота дійшла до маразму: кандидат медичних наук Тельньова осквернила пам'ятник Т. Г. Шевченка. Українська громадськість вимагала судити негідницю, але в Москві її оголосили божевільною і лишили на волі...

1964 рік — 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Усе було спрямоване на пробудження національної свідомості українців.

Коли Володимир Солоухін у 1965 році виступив із статтею на захист російської культури, то і ми, українці, зібралися в Київському університеті з одною-єдиною метою: врятувати нашу українську мову. Я написав програму та статут Товариства українізації України, але той же лиховісний Іщук та Шинкарук не пустили людей у зал університету, заборонили збори, а після цього взагалі ввели перепустки до університету, зробили його зоною забороненого входу.

У 1966 році відбувся П'ятий з'їзд письменників України, на якому виступив П. Ю. Шелест, котрий проголосив гарні слова: «Треба з повагою ставити-

ся до нашої рідної пречудової української мови. Це наш скарб, наше національне багатство...» Але коли плакат з цим висловом я вивісив у своїй лабораторії, то прийшов директор інституту Скляр І. Т. і наказав «знять этот контрреволюционный плакат». І зняли...

1967 року українці виявили національну свідомість та мужність: коли біля пам'ятника Т. Г. Шевченку 22 травня були заарештовані безневинні люди, десятки тисяч киян пішли їх визволяти. І домоглися свого.

1973 року був опублікований проект законодавства Союзу РСР та союзних республік про народну освіту. Ми подаємо свої пропозиції. Даємо телеграми депутатам СРСР О. Гончару, А. Кос-Анатольському та іншим з проханням підтримати наші пропозиції щодо навчання в школах, технічних училищах, технікумах, інститутах мовою народу республіки. Але, на превеликий жаль, наші пропозиції не були почуті, а сусловобрежневці прийняли закон, спрямований проти мов національних республік.

А тепер — кілька слів про моїх друзів, однодумців, знайомих, тих, хто не шкодував сил для відродження рідної культури, активно виступав проти русифікаторської політики.

...Івга Кузнецова. Мужня, рішуча жінка. Це вона домоглася, аби у столиці України робили оголошення в метро тільки українською мовою. Жінка, яка вимагала запровадження української мови в усі сфери життя, жінка, яку злякалися наші противники і замучили в тюрмі. Івга мені писала: «Дорогий Василю Федотовичу! Бажаю Вам натхненної праці на благо нашого народу!».

...Поет Олекса Новицький одним із перших підтримав наші вимоги щодо української мови. А як проникливо написав він про рідне Слово:

Не вбогі літери, о ні!
Вони ж горіли на вогні
Вже не одне десятиріччя,
В них не бур'ян і не каліччя
Дістались в спадщину мені!
О ні!

В них туга й гнів батьків моїх,
В них кобзи дзвін й шабель удари,
В них запорожців грізний сміх,
І помсти грім, й повстань пожари!

...Перший заслужений винахідник України Павло Федотович Лобко. При врученні йому медалі Головою Президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченком запитав: «А чому це Ви вітаєте мене не нашою рідною українською мовою?».

...Дмитро Ковальчук — вже 26 років активний борець за українську мову, врятування української нації. Ще молодим техніком, коли прийшов із армії, на запитання в райкомі партії, чому він розмовляє українською мовою, відповів: «А якою ж я повинен розмовляти, адже я — українець». Закінчивши історичний факультет університету, будучи викладачем, а тепер ще й заступником директора ПТУ, він усе робить для впровадження нашої мови в життя.

...Ганна Пархун, дружина відомого правозахисника, з болем писала:

Україну розпинали,
Почувши нашу мову,
Українців націоналістами звали,
Як отруйні гадуки, сичали...

...Микола Лукаш, відомий письменник-перекладач. Якось він сказав: «Я не активно виступаю, але своєї перекладацькою працею дарую нашому наро-

дові рідною мовою світову класику в перекладі з оригіналу». І все-таки саме він, Микола Лукаш, теж 6 квітня 1959 р. підписав звернення до Верховної Ради УРСР про запровадження української мови в усіх сферах життя нашого народу.

...Кандидат хімічних наук Степан Миколайович Кузьменко — палкий поборник усього українського, особливо наполегливо виступав проти реакційної теорії двомовності Білодіда. І зараз, читаючи його листи, статті, звернення, ще раз переконуєшся, наскільки ж ця людина була віддана своєму народові.

...Валер'ян Васильович Лобко у 1963 році писав мені: «Дорогий, любий мій тату! Я дістав такий же значок Т. Г. Шевченка, як Ви носите у себе на грудях. Я теж ношу цей значок. Я такий же українець, як і Ви... без ліку раз цілую, Ваш Валерик». Про Валерія написано роман «Син, народження 1945 року».

...Леопольд Ященко, закоханий в українську пісню, та його дружина Ліда Орел. Вони були в перших шеренгах боротьби за рідну мову. Не випадково сусловобрежневці репресували Леопольда.

...Доктор хімічних наук, професор Андрій Матвійович Голуб вимагав запровадження викладання в технікумах та інститутах нашою рідною мовою. Він сам подавав приклад цього. До мене він писав листи. Уривок з одного його листа: «Вельмишановний Василю Федотовичу! Радий, що ти живеш і борешся. Дуже радий, що ти не забуваєш про інших... Читав я твою статтю про зневагу до мови нашої. Ідея мені зрозуміла і правильна. Я разом з тобою її підписав би. 1963 рік».

...Юнак із Херсона Микола Бойко писав мені: «Дорогий Василю Федотовичу! Прочитав Ваш виступ на конференції. Я повинен Вам сказати, що Ви

дуже точно написали про українську мову. Я бажаю бути таким же українцем, як і Ви. А зараз, щоб написати Вам невеликого листа нашою мовою, я затрачаю півдня...»

...Композитор Станіслав Пилипович Людкевич спеціально приїхав зі Львова з Кос-Анатольським у справі побудови пам'ятника Миколі Лисенку. Він прохав мене: «Я Вам даю зразок мого підпису, будьте ласкаві, підписуйте за мене всі статті, звернення, що стосуються врятування нашої мови, нашої української культури...»

...Генерал-полковник, Герой Радянського Союзу Пилип Феодосійович Жмаченко не тільки підтримав нашу ініціативу видавати журнал «Радіо» українською мовою, а й виділив на це 50 тисяч карбованців. Якось він поскаржився: «А скільки я нервів потратив для того, щоб видавати газету «Патріот» українською мовою».

...Письменник Володимир П'янов — поборник усього українського, організатор та вихователь літературної молоді, пропагандист рідного слова.

...Бухгалтер Раїса Антонівна Гоць усім своїм серцем вболівала за нашу мову, нашу культуру.

...Історик Тимофій Лозаренко, учителька Рая Лозаренко — жагучі поборники рідної мови.

...Михайло Федорович Башлавка — бандурист, друкар. Це він допомагав мені коректувати книжку «За життя, честь та гідність українського народу».

...Дмитро Михайлович Гнатюк, відомий співак. Він не тільки прославляв піснею наш народ, а й пропагував, де тільки міг, мову.

...У м. Суми, де я з інженерами і техніками налагоджував автоматику заводу, приїхав Анатолій Борисович Солов'яненко. Він тоді ще не був ні заслуженим, ні народним артистом. Концерт у Сумах

пройшов з великим успіхом. Після концерту в готелі «Україна» ми зустрілися. Він скаржився на свою долю, сказав, що його в Києві цькують і що він збирається виїхати з України. Я відмовляв його від цього...

...Михайло Косів — тоді ще молодий, стрункий, вродливий юнак. З мого щоденника: «21 січня 1961 року мене у Львові, в готелі, відвідали Богдан Корчинський та аспірант університету Михайло Косів. Це люди (дай Бог більше таких), які розуміють, та й не тільки розуміють, а з усім завзяттям прагнуть що-небудь зробити для полегшення долі нашого народу...» Завжди я зустрічався з Михайлом, коли приїздив у Львів, і завжди наші розмови стосувалися найважливішого й найголовнішого — рідної мови, життя нашого народу. Сусловобрежневці так перетинали наш шлях, що я тільки через 20 років, у 1989 році, зустрівся знову з Михайлом...

...Олександр Захарович Мінківський — великий пропагандист української пісні. Це він мені писав: «Факти, викладені у Вашому листі, про зневажливе ставлення окремих відповідальних працівників до української мови, української культури справді викликають обурення».

...Це й Ольга Миколаївна Юзьків — секретар наукового відділу Львівського політехнічного інституту. Виступала за запровадження української мови у наукових закладах.

...Петро Михайлович Горбач — український патріот Кубані. Від нього маю листи: «Дорогий Василю Федотовичу! Я одержав від Д. М. Пархуна листа, в якому він сповіщає мене, що за те, що Ви виступили за українську мову, українську культуру, Вас звільнили з академічного інституту. Це — дискримінація Вас як українця і дискримінація української мови. 1964 р.»

...З Дмитром Павличком я знайомий більше тридцяти років. Назавше закарбувалися в пам'яті його рядки:

Тебе у спадок віддали мені
Мої батьки і предки невідомі,
Що гинули за тебе у вогні.
Так не засни в запиленому томі,
В тій незакопаній страшній труні —
Дзвени в моїм і в правнуковім домі!..

...Вчений Віталій Малинко — величезний патріот України. Особливу увагу він звертав на найголовніше — запровадження української мови в середніх та вищих навчальних закладах, в наукових установах. Бажаю підкреслити: Віктор багато допоміг мені в скрутні роки, коли мене звільняли з праці, допомагав влаштуватися в інститут.

...Про Андрія Малишка я вже дещо написав. Як поет-бунтар Андрій Самійлович, на мою думку, перевершує усіх письменників воєнних та повоєнних років. Я часто з ним зустрічався у Києві. Він був справжнім патріотом-українцем, хоч у статті про В. Сосюру припустився помилки, про що щиро жалкував.

...Робітник Київського авіаційного заводу Панас Марченко брав активну участь у підготовці відзначення дня народження Т. Г. Шевченка, яке традиційно щорічно я проводив і зараз проводжу у своїй квартирі. Коли жив у Святошиному і мав велику квартиру, то на це свято сходилося 50—60 українських патріотів.

...Кандидат медичних наук Микола Григорович Кошель допомагав Пархуну в скрутні роки його життя. М. Кошелю зараз 83 роки, але він — активний учасник процесу відродження нашої нації.

...З Іваном Драчем знайомий з 1962 року. Ми неодноразово розмовляли з ним, про нього написа-

но в моїх щоденниках, статтях. Я дуже задоволений тим, що в останні роки Іван Федорович веде активну, наполегливу боротьбу за утвердження української державності.

...На особливу увагу заслуговує Ліда Бахтала — інженер Інституту гідрології та гідротехніки АН УРСР (нині — Інститут водного господарства). Будучи свідомою, щирою україankoю, вона допомагала нам в усіх заходах українського відродження. Щастя їй у житті!

...З Євгеном Польовим я закінчив аспірантуру Львівського політехнічного інституту. Він був значно молодшим за мене. Нашим науковим керівником з теоретичної радіотехніки був доктор технічних наук, професор Юрій Теофанович Величко. Жєня, без сумніву, був талановитий аспірант. Після закінчення аспірантури залишився викладачем в інституті. Але мене більше цікавило не знання Польовим радіотехніки, а його національний світогляд. Якраз це і здружило мене з Євгеном. Про його відданість українській справі свідчать десятки листів до мене.

...Найсвідомішим у моєму родинному оточенні, після брата Павла Лобка, є його молодший син Борис Лобко. Навчаючись у Київському політехнікумі зв'язку, а згодом у Вищому Київському військовому училищі, брав найактивнішу участь в українських акціях. Це він, проживши 25 років у Росії (військова служба офіцера), зберіг велику любов до свого народу, до української мови, до української пісні. Це він, кинувши все, переїхав з Москви на свою рідну землю. Свого часу він мені писав: «Дядя Вася! Прочитав вашу промову на конференції і можу сказати, що це найбільш вдала з усього того, що вийшло з-під вашого пера. Поздоровляю і дякую. Тут немає нічого українського. Прохаю вислати що-небудь цікавого прочитати. Без

вашої допомоги я ризикую зовсім забути українську мову. Не давайте загинути. З. ІІІ. 1963 рік»; «Дядя Вася! Бажаю успіхів у вашій боротьбі. Вірш і статтю одержав. Стаття і вірш мені сподобалися. Надіюся вирватися у Київ. Це, правда, на воді вилами писано, але буду пробиватися...»

...Вчений Петро Ляний, викладач Київського політехнічного інституту, був закоханий в україністику. Він першим виступив за викладання українською мовою в інституті.

...Робітник Микола Лисенко — втілення найкращих рис українського робітничого класу. Скільки енергії, вигадки було у цієї людини! Він з великою охотою виконував усі доручення щодо проведення вечорів, свят, розповсюдження української літератури, писав листи в усі інстанції про впорядкування місць поховання українських діячів.

...З видатним українським композитором Платоном Майбородою я познайомився ще в 1955 році. Платон Іларіонович без вагань підписав наше звернення (1959 рік) про спорудження біля оперного театру пам'ятника Миколі Лисенкові.

...Бориса Харчука люди знають як письменника, а ж його пам'ятаю передусім як свідомого українця. Дуже й дуже жаль, що він так рано пішов від нас.

...Юрій Теофанович Величко. З Юрієм Теофановичем познайомився у Львові 15 вересня 1958 року. Доктор технічних наук, професор, завідуючий кафедрою радіотехніки Львівського політехнічного інституту, був ще не старий чоловік. Із першої ж нашої розмови ми добре зрозуміли один одного, зрозуміли те, що у нас єдина мета: усіма засобами боротися за рідну українську мову, за життя нашого народу. Це була присяга, це був непорушний закон. Юрій Теофанович відмінно розумів, що викладан-

ня українською мовою в інститутах, де готується наша наукова й виробнича інтелігенція, є основою основ життя нашої мови, що випускники інститутів, підготовлені, навчені українською мовою, є посланці в наукові заклади, підприємства, установи, технікуми, технічні училища, школи... І тому, переборюючи репресії шовіністів, він робив усе можливе, щоб за будь-якої ситуації вести в інституті викладання українською мовою. А його практична робота була вражаючою.

Він написав і захистив кандидатську та докторську дисертації українською мовою; відкидав геть усі домагання, навіть під страхом звільнення з інституту, шовіністів, особливо секретаря парткому інституту Шпанової, припинити читати лекції українською мовою. Шпанова лютувала: «Три русских и два африканца не владеют, не знают украинского языка...». А Юрій Теофанович відповідав: «А де сотням, тисячам українцям навчатися рідною мовою? Що — в Москві чи Ярославлі в інститутах ведуть викладання українською мовою? А в якій африканській державі ведеться викладання українською мовою? Приїхали на Україну навчатися, хай вивчать українську мову». Не зрадив своєї мови, не зрадив до смерті свого народу професор Величко. Ніяка сила не змогла змусити його відмовитися від викладання радіотехніки своєю рідною українською мовою; він писав підручники, книжки для інститутів з радіотехніки українською мовою. У 1966 році вийшла з друку його книжка-підручник для інститутів «Теоретичні основи радіотехнічних мереж» українською мовою.

Величко — основний автор та редактор «Російсько-українського електрорадіотехнічного словника», надрукованого в 1961 році.

Юрій Теофанович брав найактивнішу участь у

намаганні відновити функціонування на Україні журналу «Радіо» українською мовою.

Величко глибоко переживав, виступав з критикою, з протестами. У мене зберігається чимало листів від нього. Наведу тільки деякі витяги з них: «Дорогий Василю Федотовичу! Треба мати ясне остаточне рішення, чи будемо видавати (журнал) в 1962 році. Якщо таке рішення буде, організаційну роботу встигнемо зробити на відмінно: підбір редакції, приміщення, статті... Довідайтесь, як справа з сигнальним примірником електрорадіотехнічного словника... Вашу статтю в доповідях Академії наук я одержав. Дуже добре, що друкуєтеся, за це Вас хвалю. Львів, жовтень 60 року». «Дорогий Василю Федотовичу! Передаю Вам один словник та один для рецензента. Прошу звернути увагу рецензента на такі вузлові питання: (перелік питань). Ми намагалися викинути усі «жаргонні» тиради з іноземних мов. Мовну редакцію дуже дбайливо перевірів т. Гринчишин Д. І.»

Ось що написано в моєму щоденнику першого червня 1961 року: «Із Величком переговарили з усіх питань. Це дійсно свідома, розумна, толкова людина, таких би тисячі — і Україна жила б. Хвала таким людям. Крім того, що відмінно знає свою радіоспеціальність, цей професор є невтомним борцем за життя та гідність нашого українського народу».

...Василь Миколайович Орел. Лиха доля Василя Орла — це трагічна доля українців Кубані. У 1938 році сталінокагановицькі злочинці запровадили на Кубані геноцид — заборонили усе українське: мову, культуру, школи, клуби, бібліотеки. Каганович вимагав: «Прекратить украинизацию, хлеба давайте, мяса давайте...».

Як потопуючий хапається за соломинку, так

Орел хапався за українське слово, за українську книжку, за українську бібліотеку, маючи надію, що цим врятує українців Кубані. А шовіністична навала гула, руйнувала усе на своєму шляху. Куди їх, українців, женуть сталіністи? В могилу. Не життя, а смерть побачив Василь. Він мучиться, шукає порятунку. А де його взяти? Іде на Україну, й тут немає просвіту, й тут зустрічає шовіністичне сичання. Він шукає поради в Києві, Львові, пише в газети, в різні організації. Закликає, умовляє: допоможіть врятувати українців Кубані! У такому знервованому стані він і прийшов до мене 7 березня 1959 року. Докладно розповів про ситуацію на Кубані. Чим я міг допомогти Василеві? Добрим, щирим словом та порадами і більше нічим, бо і у нас, на великій Україні, гуляло лихо. Василь, віддаючи усі свої сили й мізерну зарплату, організував українську бібліотеку в ст. Отрадній. Він упевнений, що пам'ятник Шевченкові на Кубані підніме національну свідомість українців, тому й спрямовує свої турботи на побудову там пам'ятника. А шовіністична реакція лютує, змітає з кубанської землі й поняття про українців. Василь у розпачі. Він їде у Львів з надією тимчасово влаштуватися там на роботу, щоб зібрати якісь копійки для дальшої праці. Я зустрівся з ним у Львові в січні 1961 року. Ми обміркували стан українських справ. Я прохав Андрія Брагінця допомогти Орлу влаштуватися на працю у Львові. Але незабаром одержую від Василя листа, в якому він пише, що у Львові не вдалося закріпитися і що він виїхав знову на Кубань. Згодом він сповістив, що працює завучем у школі № 18 ст. Малотангінської, що почали будувати музей Т. Г. Шевченка, зібрали вже багато експонатів. Пізніше Василь переїхав на Україну, де новітні сатрапи мучили у застінках та колоніях на-

ціонально свідомих українців. Доведений суслівобрежневцями до відчаю, Василь Орел покінчив із своїм пекельним життям.

...Анатолій Йосипович Кос-Анатольський. 24 вересня 1958 року ми з ним зустрілися у Львові як давні знайомі, хоч досі ніколи не бачилися. Зустріч була викликана великою притягальною силою національної консолідації, вболівання за життя, честь та гідність нашого українського народу. Кос-Анатольському тоді виповнилося 49 років, я був на п'ять років молодшим. І за його, й за моєю спиною вже були роки напруженого навчання, чималого життєвого досвіду. Анатолій народився на благодатних мальовничих землях Прикарпаття, в місті Коломиї. Закінчив композиторський факультет Львівської консерваторії, плідно працював у галузі української пісні, оперної музики, разом з цим був педагогом консерваторії, школи-десятирічки. Я народився на пречудовій, оспіваній у піснях та думах Полтавщині, в с. Веприку, здобув політико-економічну освіту в Харківському університеті, закінчив Вище Московське авіаучилище за спеціальністю радіотехніки, радіофакультет Ленінградської військової академії зв'язку, брав участь у боях за фронтах Вітчизняної війни, а після демобілізації працював науковцем по створенню електровимірювальних приладів в інституті Академії наук УРСР.

І Анатолія Йосиповича, і мене найбільше турбувала доля української мови, культури, а значить, життя нашого великого, талановитого, працелюбного українського народу. Розуміння цього й здружило нас на довгі роки. Одержавши від мене статтю «Більше уваги нашій рідній українській мові», Кос-Анатольський дав мені статтю «До питання про національну форму української радянської музики» з тим, щоб я відвіз її Максиму Тадейовичу Рильсько-

му в журнал «Мистецтвознавство, фольклор та етнографія».

1 жовтня 1958 року я написав із Київа Анатолію Йосиповичу листа, в якому сповіщав про те, що редактор газети «Радянська Україна» Педанюк сказав мені, що моя стаття «Більше уваги нашій рідній українській мові» буде надрукована в газеті. Сповіщав, що вислав текст звернення в ЦК КП України про спорудження в Києві біля оперного театру пам'ятника генієві української музичної культури Миколі Лисенкові.

4 жовтня одержую відповідь: «Вельмишановний Василю Федотовичу! Дякую за пам'ять. Ваш запал приносить Вам честь. Радий дізнатися, що Ви порушуєте питання пам'ятників, яке мені завжди болять... Усі ми радо підпишемо ваше звернення...

А. Кос-Анатольський".

Він надіслав мені текст заклику «Світлий приклад колгоспників села Гриньки зобов'язує», в якому говориться, що трудівники за свої кошти побудували в селі пам'ятник М. Лисенкові та що львівські композитори А. Кос-Анатольський, С. Людкевич, Є. Козак закликають діячів мистецтва «спорудити у Києві пам'ятник нашому великому батькові Миколі Віталійовичу Лисенку!».

22 жовтня 1958 року повідомляю Анатолію Йосиповичу, що віддав його статтю Максиму Рильському, який сказав, що, можливо, вдасться надрукувати її в журналі. Сповіщаю про те, що Педанюк мені сказав, що краще не друкувати моєї статті про рідну мову, бо за кордоном будуть знати, яке в нас становище з українською мовою. Сповіщаю, що Майбороди та інші композитори підписалися під зверненням до ЦК КП України про спорудження пам'ятника Лисенкові, а ось такі, як Данькевич,

відмовилися його підписати. І це — голова Спілки композиторів України. От так голова! Більше того, деякі люди почали вимагати зведення біля оперного театру пам'ятника О. Пушкіну. Про пам'ятник Лисенкові або зовсім мовчали, або пропонували поставити скульптурну композицію «Чайковський—Лисенко». Я категорично запротестував. Невже Микола Лисенко не достойний пам'ятника? Чого це його треба ставити поряд з Чайковським?

21 листопада 1958 року мені подзвонив Анатолій Йосипович: «Василю Федотовичу! Приїдьте сьогодні в філармонію, ми з Людкевичем прибули на пленум Спілки композиторії України й хочемо з Вами поговорити». Поїхав. Коли ми розмовляли (втрюх), до нас підійшов Андрій Малишко. Привітався і попросив мене: «Василю Федотовичу, Ви знаєте Тосю Матвієнко? Прошу Вас, захистіть її. Вона написала гарну статтю про нашу рідну мову й за це її звинувачують у націоналізмі...».

Наступного дня я зустрівся з цією людиною, високою дівчиною, аспіранткою, прочитав її статтю. На зборах Інституту мовознавства АН УРСР я виступив з тим, щоб повернути справу в належне русло. Два дні точилася боротьба, ми перемогли, захистили Матвієнко від нападок. Згодом вона захистила дисертацію. Щоправда, пізніше виявила пристосуванство і навіть, будучи редактором видавництва «Радянська школа», не пропустила до видання потрібну для нашого народу книжку Д. М. Пархуна «Видатні діячі культури про українську мову», на яку дав позитивну рецензію Максим Тадейович Рильський. Ось так, на великий жаль, у нас буває...

22 листопада я знову зустрівся з Кос-Анатольським та Людкевичем — цього разу на квартирі у мене.

Першого грудня 1958 року шлю Анатолію Йосиповичу телеграму з нагоди його дня народження та створення пречудової пісні, яка була виконана на концерті в Києві. Дев'ятого грудня одержав відповідь:

«Дорогий друже!

Телеграму одержав. Сердечно дякую. Дуже мені було радісно довідатися про успіх пісні і про те, що Вам подобається. Надсилаю Вам копію нашого листа до ЦК КП України у відомій справі. Подібного листа вислала Львівська консерваторія в ЦК і міністру культури Бабійчуку.

Бажаю Вам щастя та успіхів. Вітаємо Вас з Новим роком.

Привіт і пошана.

А. Кос-Анатольський».

У листі від 19 грудня 1958 року я сповіщаю Анатолія Йосиповича, що його текст звернення одержав. Пишу, що такі композитори, як Данькевич, відмовилися підписати текст звернення в ЦК КП України про спорудження пам'ятника Миколі Лисенкові. Сповіщаю, що п'єдестал для пам'ятника Пушкіну біля оперного театру вже готовий і нам буде важко боротися за побудову пам'ятника Лисенкові, але поборемося.

19 січня 1959 року Анатолій Йосипович прислав мені вирізку з газети «Вільна Україна» із статтею Гуменюка «Кому служили галицькі москвофіли?». Навздогін надіслав листа:

«Шановний Василю Федотовичу!

Прочитайте статтю Гуменюка з «Вільної України» від 15.01-1959. Ця стаття свідчить про те, що ще й досі українська культура є таким вигідним

притомом для різних кар'єристів, які на паплюженні українства роблять бізнес...

З привітом

*А. Кос-Анатольський**

Львів, 22.1-1959 р.»

«Дорогий брате, Анатолію Йосиповичу! — пишу йому. — Одержав обидва Ваші листи. Противником української мови є Алексеев, який працює в апараті ЦК. Патріоти нашого народу боролися й будуть боротися за свою рідну українську мову, бо мова — це нарід. Зникла, асимілювалася мова — зник і нарід».

У Кос-Анатольського наростав протест проти українофобії. 5 березня 1959 року він пише мені:

«Шановний Василю Федотовичу!

Надсилаю Вам № 2 журналу «Жовтень», де на стор. 132 знайдете колективну статтю «Домисли й перекручення під виглядом науки». Читайте!» Мова йшла про лихозвісну «працю» захисника москвофілів Малкіна та його наставника Меймана (Пархоменка). «Скажу, — писав я у Львів, — що і Малкін, і Мейман зліплені з одного тіста і однакові вороги українського народу. Дуже жаль, що автори статті ні слова не згадали про вовкулаку Ваврика. Я в Інституті літератури продивився усі документи про цього «вченого». Дивно, але факт, цей виродок в анкеті пише, що він українець!».

25 квітня 1959 року я вислав Кос-Анатольському журнал «Доповіді Академії наук УРСР» № 2 за 1959 рік з моєю науковою статтею та копію нашого звернення до Голови Президії Верховної Ради УРСР Коротченка і Голови Верховної Ради УРСР Тичини. У зверненні було написано:

«Прохаємо Вас поставити на наступній сесії Верховної Ради УРСР такі питання:

1. Про викладання українською мовою в ФЗН, ремісничих та технічних училищах, школах робітничої молоді, технікумах, вузах та про більшу увагу українській мові на підприємствах, в установах.

2. Про відновлення колишніх та створення нових українських культурних закладів (шкіл, клубів, бібліотек, театрів, газет) в районах з великим числом українського населення (Кубань, Сибір, Далекий Схід, райони цілинних земель)».

На трьох сторінках — обґрунтування цих вимог. Звернення підписали: А. М. Голуб, В. Ф. Лобко, М. О. Лукаш. Два слова про моїх співавторів: Андрій Голуб — доктор хімічних наук, зав. катедрою Київського університету, Микола Лукаш — письменник-перекладач, поліглот.

24 жовтня 1959 року одержую коротке послання: «Вельмишановний Василю Федотовичу!

Надсилаю Вам копію статті, яку я послав тов. Скабі (секретар ЦК). Прошу її уважно прочитати. Бажаю всяких успіхів.

З привітом

А. Кос-Анатольський“.

Анатолій Йосипович обурюється тим, що текст його привітання з'їздові вчителів України спаплюжено, протестує проти цього: «Справжнім радянським патріотом й інтернаціоналістом є не байдужий до всього космополіт, а тільки той, хто шанує й любить інші народи внаслідок належного усвідомлення власної національної гідності».

Відповідаючи А. Кос-Анатольському, я сповістив, що одержав копію його листа Скабі, а також прошу прочитати в газеті «Радянська культура» за 6 вересня мою статтю «Несподівана метаморфоза» — про дискримінацію української пісні.

1 та 2 грудня, як рідні брати, ми зустрічалися

у Львові. Анатолій Йосипович запросив мене на вечір з нагоди його 50-річчя в готель «Народний». У залі за столами сиділо чоловік п'ятдесят, серед них — Людкевич, Козак, Кирейко, Братунь, сестри Байко...

20 січня 1960 року я вислав Кос-Анатольському та сестрам Байко програму концерту, присвяченого декаді українського мистецтва та літератури в Москві. Пишу, що Дмитро Гнатюк бажає співати його пісні.

24 січня композитор відповів:

«Дорогий друже!

Щиро дякую за листа, пам'ять і за програму київського концерту. Мене радує, що артист Гнатюк хоче моїх творів. Дуже прошу Вас попросити його від мого імені, щоб він написав мені, що він має із моїх пісень. Я радо вишлю йому все, що він захоче, чого він ще не має. Днями я відправив у «Радянську культуру» статтю про самодіяльних композиторів. Прочитайте статтю...

З пошаною і щирим привітом

А. Кос-Анатольський“.

27 березня пишу Кос-Анатольському, що міністр Бабійчук дав мені відповідь: у Києві будуть споруджувати пам'ятник М. Лисенкові. Крига рушила! Сповіщаю про вечір відзначення 50-річчя творчої діяльності М. Т. Рильського.

У період 1956—1959 рр. трохи притихли войовничі шовіністи-русифікатори, а з 1960 року знову почали виступати проти нашої мови, української культури. Першу реакційну статтю в газеті «Радянська Україна» надрукував працівник ЦК Кравцев. Ми рішуче виступили проти цієї брудної писанини. Вже наступного дня після публікації я писав Кос-

Анатольському, що готуємо протест проти цієї обурливої витівки.

Композитор відгукнувся негайно:

«Дорогий друже!

Дякую за листа. Ви зовсім правильно пишете, що треба якось реагувати на подібні затії. Протест можна і треба написати.

З привітом

А. Кос-Анатольський».

Львів, 22.IV-1960 р.»

Ваше письмо
получил. Спасибо!
Мне очень приятно. Буду ждать
ваше письмо. Буду ждать
ваше письмо. Буду ждать
ваше письмо. Буду ждать
ваше письмо. Буду ждать
ваше письмо. Буду ждать
ваше письмо. Буду ждать

Спасибо тебе!

Буду ждать твоего.

Ваше письмо
получил, и я тебе
также пишу. Буду
ждать твоего.

Спасибо тебе
и тебе тоже.

Ваше письмо
получил. Буду
ждать твоего.
Буду ждать твоего.
Буду ждать твоего.
Буду ждать твоего.

Ваше письмо
получил. Буду
ждать твоего.

Спасибо тебе!

Буду ждать твоего.

1958

Автографи листів А. Кос-Анатольського

За Кравцевим зробив випад секретар партійної організації Інституту гідрології та гідротехніки АН УРСР Родіонов, який заборонив організовувати масову поїздку на могилу Т. Г. Шевченка в Канів. Про це я написав статтю «Вишкребок Валуєва». Разом з нею вислав Кос-Анатольському ще одну статтю: «Проти ревізійнізму в національному питанні, проти підриву дружби народів СРСР», подану в газету «Радянська Україна». Стаття була розіслана багатьом знайомим. Її належно поцінував і Максим Рильський, він мені з цього приводу писав листа.

Наступна зустріч з Анатолієм Йосиповичем відбулася у Львові 26—27 січня 1961 року. Він розповів мені про люту шовіністку — директора школи. Коли на вечорі заспівали «Заповіт», усі встали. І тут як несамоविта ця директорша скочила з місця, хапала учнів за плечі і кричала: «Садитесь, садитесь, почему вы встали?!»

Неосталіністи нахабнішали: їхня резидентка опаскудила пам'ятник Т. Г. Шевченка; забороняли читати на концертах вірші українською мовою; у Харкові ліквідували українську оперу; у Києві ліквідували українську музкомедію, перевели її на російську оперетку; виступили про ліквідацію музею батькові української мови Іванові Котляревському в Полтаві; шовіністка Шпанова (секретар парторганізації Львівського політехнічного інституту) вилучила із журналу Львівського політехнічного інституту «Наукові записи» мою надруковану там технічну статтю тільки тому, що та була написана українською мовою.

Переживаючи цей трагічний стан, я написав статтю «Зневажливе ставлення до української мови, української культури», яку послав у «Літературну газету» та багатьом діячам української куль-

тури. На неї відгукнулися М. Рильський, Б. Анто-
ненко-Давидович, О. Мінківський, В. Кирейко та
інші. Вислав цю статтю й А. Кос-Анатольському.
Він мені писав:

«Шановний Василю Федотовичу!

Дякую за листа.

Статтю прочитав уважно... Скажу, що я глибоко
переконаний, що є фактори, які гальмують розви-
ток нашої літератури й музики і, зокрема, опери.
Про це я написав довгу статтю в «Мистецтво» —
дивіться, чи надрукують.

Бажаю успіхів. Привіт.

А. Кос-Анатольський.

10. XI. 1962 р.»

Я сповістив свого львівського побратима, що на-
писав статтю про молодих поетів: Миколу Вінгра-
новського, Анатолія Сім'ячка, Івана Драча. Стаття
називається «З народу, для народу», в якій, оціню-
ючи їхній доробок, закликаю вірно служити своему
народові. Пишу про те, що знову звертаємося до
найвищих органів України, до всіх депутатів Вер-
ховної Ради УРСР про одержавлення української
мови. Вислав журнал «Автоматика и приборострое-
ние», в якому надрукована моя науково-технічна
стаття (та сама, яку вилучила з «Наукових запи-
сок» шовіністка Шпанова).

3 грудня ми зустрілися в Києві. Обставина зу-
стрічі була така: мій небіж, композитор Володимир
Лобко, подзвонив мені: «Дядя Вася! Давайте сьо-
годні підемо на концерт лауреатів Московського
конкурсу вокалістів, який відбудеться в концерт-
ному залі Київської консерваторії». Пішли. Роз-
дяглися, коли це Володя мені каже: «Дивіться, он
Кос-Анатольський розмовляє з Бабійчуком». Ми
стояли з Володею. Закінчивши розмову з міністром,
Анатолій Йосипович підійшов до нас...

Востаннє я зустрівся з А. Кос-Анатольським у Києві, в Палаці культури «Україна», коли там відзначали 70-річчя з дня його народження.

Я добре знав Львів та багатьох його діячів науки, виробництва, культури. Моїми друзями і знайомими були: Величко, Лазаренко, Брагінець, Замора, Кармелюк, Яременко, Козак, Полішук, Ольга Юзків та багато інших. Але, скажу відверто, найглибший слід у моєму житті лишив Анатолій Йосипович Кос-Анатольський...

...Данило Михайлович Пархун — учитель, громадський діяч. Ще в 1917 році він брав участь у діяльності української партії соціал-революціонерів і написав невелику книжку «Що таке установчі збори і кого туди обираємо». Був і на засіданні Центральної Ради.

На творчому вечорі Тетяни Цимбал, який відбувся 16 листопада 1962 року в клубі Українського театрального товариства, я й познайомився з Данилом Михайловичем та його дружиною Ганною.

Високий, кремезний, з лагідною вдачею, Данило Михайлович завжди ввічливо ставився до людей. Можливо, ця лагідність — від того, що він півстоліття був народним учителем.

Від першої зустрічі й до смерті Пархуна ми були щирими побратимами. Данило Михайлович цікавився усім, що діється, турбувався про поширення нашої мови, обурювався негідними вчинками різних шамот та білодідів, писав статті, протести, звернення до керівництва України, СРСР. Багато статей Пархуна було надруковано в «Літературній газеті», польському щотижневику «Наше Слово». У своїй статті «Ярлики УРЕ» він викриває Бажана за зневажливе ставлення до свідомих українців, пише велику статтю проти білодідщини, всіляких шамот тощо. Укладає велику книжку «Видатні дія-

чі про українську мову», на яку була позитивна рецензія М. Т. Рильського. Але книжка так і не була надрукована. Він першим ішов до пам'ятника Т. Г. Шевченку 22 травня, бував на усіх святах, концертах, присвячених українській мові, українській пісні. Він намагався влаштувати мене на працю, коли я після виступу на науковій конференції був звільнений з інституту.

Данила Михайловича постійно цькували кедебісти. Попереджали, що коли він піде до пам'ятника Т. Г. Шевченку 22 травня, то хай із собою бере й торбинку з сухарями. Більше того, вони «обробили» невістку Пархуна, яка не допускала в квартиру, за її висловом, «українських буржуазних націоналістів». Таке було двічі й зі мною. І тільки влітку, на дачі, можна було зустрічатися й розмовляти з Пархуном.

Данило Михайлович до пізньої старості не втратив світлого розуму. Його листи до мене засвідчують високу людяність, порядність, віру в кращі часи: «Інститут напівпровідників... умовтеся з тим інженером, коли й де зустрітисся... Була в мене вчора Наталка із Снятина (жінка письменника Черемшини), бажала з Вами зустрітисся... Більше спокою, поправляйте здоров'я і не беріть вантажів понад силу, підірветесь без користі. З пошаною Д. Пархун». Це він турбується про мое здоров'я, бо я змушений був після звільнення вивантажувати вагони... «Шановний Василю Федотовичу! Хочу поговорити з Вами. Думаю, що ми недостатньо використали Слово як таке. Ось про це й слід поговорити: воно — могутнє і про нього, власне, і йде справа. З пошаною Д. Пархун. 31. 1. 64»; «Вітаємо Вас із святом Нового року! Бажаємо перемоги над ворогами. Заходьте, завжди Вам раді. Пархуни. 28. XII. 62»; «Шановний Василю Федотовичу! Допоможіть

видрукувати збірку статей про рідну мову. На збірку — рецензія Рильського. Дуже хвалив збірку. Довго ходили по видавництвах, а тепер повернули мені. Там 500 сторінок... В основному «Рідна мова — життя духовного основа». Треба знайти видавництво, яке взялося б друкувати. З повагою Д. Пархун. 7 вересня 1982 р.».

...Борис Дмитрович Антоненко-Давидович. Спочатку декілька слів із мого щоденника. «11 листопада 1962 р. О 8 годині вечора Олень та Юра Доріченки завели мене в квартиру № 53 й познайомили з Б. Д. Антоненком-Давидовичем. Там розмовляли до 24 години. Відвели душу... повністю відвели душу. Борис Дмитрович уже літня людина (63 роки), але, не дивлячись на те, що його репресували, довго був на засланні, ще зберігає гарний вигляд, бадьорість. Свідома, розумна, приємна людина. Боже, чому ти мало даєш нам таких прегарних людей, а пускаєш на білий світ таких, як Шамота, Білодід, Дмитерко, Маланчук, Ємельяненко та їм подібних, які гуртом і поодиноці продають Україну і свій нарід. Багато я від нього дечого довідався».

Квартира № 53 на вул. Коцюбинського, в будинку письменників. У квартирі — дві невеликі кімнати та кухня. Переді мною постав середнього зросту, худорлявий, вже сивіючий, з витягнутим обличчям, в окулярах чоловік. З канапи підвелася його дружина. З іншої кімнати увійшла молода, чорнява, вродлива дівчина — Ярина, зайшов син Бориса Дмитровича Юра — викапаний батько. Сама обстановка в квартирі свідчила, що в ній живе справжній українець: на стінах картини та рушники, різні народні прикраси, портрети гетьманів, письменників (серед них — Хвильовий та Косинка...).

Без усяких розвідок почали розмову про минуле й сучасне життя нашого народу. Відтоді й до кінця 1971 року я підтримував дружні стосунки з Борисом Дмитровичем. Ділилися з ним радістю, а більше — лихом. Коли надходило 22 травня, Б. Д. мені казав: «В. Ф., а наготували Ви сухарі чи ні? Бо мене вже з КДБ попереджали, що коли я піду до пам'ятника, то щоб брав торбинку з сухарями». Я відповідав: «Не готував і не збираюся готувати». 1967 року біля пам'ятника Т. Г. Шевченка 22 травня було заарештовано 10 українців. 10 тисяч чоловік пішли до ЦК КП України з вимогою звільнити їх. Ми домоглися свого. У 1969 році я справляв новосілля. Із Святошиного переїхав на Микільську Борщагівку. Ось тут і розкрив свою дотепність та патріотичну гідність Борис Дмитрович. Присутні були зачаровані його розповідями, співами козацьких пісень, гімну «Ще не вмерла Україна».

Якось одержую від Б. Д. записку: «Негайно, негайно приїдьте в Ірпінь, дача письменників. Трагедія». Лечу, приїжджаю. «У чому справа?» — питаю. «Василю Федотовичу, лихо, величезне лихо. Жінка збожеволіла, побігла в КДБ і галасує, що я та Ви заядлі націоналісти, антирадянщики. Кінець нам». «Прошу, Б. Д., заспокойтеся. Справді, велике лихо, що дружина захворіла, а що вона там у КДБ каже, то не звертайте на це уваги: свідчення психічно хворих не беруться до уваги...».

Лиха у Бориса Дмитровича було у тисячу разів більше, ніж радості...

...Юрій Бадзьо.

Доля Юрія Бадзьо відрізняється від багатьох «шістдесятників» тим, що він не написав каяття і тому сусловобрежневські злочинці мучили його в слідчих ізоляторах та колоніях.

Вперше я побачив його 16 листопада 1962 року на концерті Тетяни Цимбал, а познайомився в бібліотеці АН УРСР 10 грудня того ж року. «Юра дуже приємний і розумний хлопець. Аж труситься — так щиро сприймає ті слова, що забарвлені турботою за наш нарід. Щастя йому в усьому. Таких нам би мільйони». Так писав я у своєму щоденнику.

«3 лютого 1963 року приходив Юра Бадзьо. Розмовляли три години. Він гарна людина. Узяв у мене декілька статей: виступ на зборах Інституту мовознавства АН УРСР, «Більше уваги рідній мові», «За справжню дружбу народів СРСР», «Текст виступу на Всеукраїнській конференції з питань культури української мови». 21 лютого 1963 року в щоденнику записано: «О 18—30 приходив Юра Бадзьо. Він чимось збентежений. Каже, що нічим не займається, крім праці над дисертацією. Хай працює, але погано, коли буде притуплена національна свідомість». Юра написав мені і декілька листів, які стосуються українських справ. Ось витяг із одного з них: «Шановний Василю Федотовичу! Бажаю Вам багато щастя, здоров'я, творчих успіхів, все нових і нових однодумців і такої ж молодечої бадьорості у боротьбі за українську культуру. З повагою — Юрій».

1973 року мене заарештували. Пізніше заарештували й Юру Бадзьо. Ми не бачились 17 років. І ось у листопаді 1989 року в Спілці письменників України ми знову зустрілися і обнялися. Я подарував Юрі свою статтю про українську мову, надруковану в журналі «Україна» (№ 49, 1988 р.).

Який зараз Юра, думав я, — поживемо, побачимо. То було рік тому. А зараз мені стало відомо про наші розбіжності в двох питаннях: 1. Ми (я та мої спільники) запропонували створити УКРАЇНСЬКУ демократичну партію, Бадзьо та його спіль-

ники запропонували створити Демократичну партію УКРАЇНИ. Різниця дуже й дуже істотна, така, як український нарід, як ми кажемо, і народ України, як кажуть суслобрежневці та шербицькі. 2. У доповіді на конференції партії Бадзьо неправильно тлумачив ідейні настанови колишніх керівників українського відродження. Ну що ж, ще раз скажу — поживемо, побачимо.

...Максим Рильський. Особисто з Максимом Тадейовичем я познайомився, як записано в щоденнику, 5 вересня 1958 року.

Сприяло нашому знайомству величезне вболівання за життя та безсмертя нашого українського народу. При першій зустрічі він позитивно оцінив мою статтю «Мова — дуже важливо», надруковану в газеті «Вечірній Київ» 21 лютого 1958 року. Ознайомився з моєю статтею «Більше уваги рідній мові». Підтримуючи викладені в ній погляди, він сказав: «Століттями пригнічувався наш нарід, заборонялася наша мова, яка є основною ознакою визначення нації. Наші вороги бажали асимілювати нас, знищити нас. На великий жаль, і зараз ми ще не домоглися вживання нашої мови в усіх сферах життя нашого народу, хоч є деякі зрушення. І все-таки я вірю в світле майбутнє нашого народу, звичайно, коли будемо за нього боротися». Ми з Максимом Тадейовичем обміркували ряд найважливіших проблем. Максим Тадейович був щирим і повністю відвертим зі мною. Ми були одностайними відносно національного звільнення українського народу, врятування української нації. Про це свідчить і наше листування, яке ми при потребі здійснювали. Максим Тадейович прислав мені десять листів. У першому листі він писав: «Я глибоко вірю в світле майбутнє українського народу і розквіт його культури. Служу йому, як умію. З приві-

том М. Рильський. 24. V. 1960 р.». 1960 року, коли Кравцев (працівник ЦК КП України) надрукував у газеті «Радянська Україна» ворожу щодо українського народу статтю, я написав протест проти цієї писанини. Прочитавши цю статтю, Максим Тадейович мені писав: «Шановний Василю Федотовичу! Поділяю Ваші думки й почуття. У збірці «Згряя веселиків», яка незабаром вийде з друку, вміщена моя поезія про українську мову — гадаю, досить ясна. Розвиток і розквіт нашої мови не може залежати від Кравцева та йому подібних, він залежить від народу. А я в наш народ вірю.

З привітом *М. Рильський.* 21. VI-1960 р.»

У своєму листі я сповіщав Максима Рильського про заборону їхати на могилу Т. Г. Шевченка вишкребком Валуєва, одним із керівників інституту — російським шовіністом Радіоновим. Писав, що мені Кос-Анатольський сповіщав, що він вислав поздоровчу телеграму Рильському, що я написав статтю про велику творчу співдружність Андрія Малишка, Платона Майбороди, Дмитра Гнатюка по створенню та пропаганді пісні «Рідна мати моя». Максим Тадейович мені писав: «Факт про заборону їхати на могилу Шевченка справді обурливий. Гадаю, що Ваші листи дістануть належний відгук. Тов. Кос-Анатольському я вдячний за його привітання, свого часу послав подяку.

7 липня, 1960 р. *М. Рильський.*

Шановний Василю Федотовицу!

Поділяю Ваші думки й почуття. У збірці "Зграя веселиків", яка незабаром вийде з друку, розміщена моя поезія про українську мову - гадаю, досить ясна. Розвиток і розквіт нашої мови не може залежати від Кравцева і йому подібних, він залежить від народу. А я в наш народ вірю.

З привітом

М. Рильський

21.01.1960

Лист 2

Шановний Василю Федотовицу!

Я думаю, що в нас з Вами є певні спільні думки, коли йдеться про справу української мови.

Ми, напевно, різні як люди, але в нас є певні спільні думки, коли йдеться про справу української мови. Сьогодні в нас є певні спільні думки, коли йдеться про справу української мови.

Тому ми і не спімаємо, як

вони

М. Рильський

15.01.1960

Лист 7

У шістдесяті роки була традиція їздити на могилу Т. Г. Шевченка в Канів. У 1961 році все людство відзначало 100 років із дня смерті нашого Кобзаря. На пароплаві «Тургенев» відбулася найважливіша, найщиріша наша розмова.

Вороги української мови, української культури скаженіли. Вони вже не задовольнялися недопущенням викладання нашою українською мовою в навчальних закладах, ведення справ на підприємствах, установах, організаціях, наукових закладах, вони почали ліквідувати українські театри. Першою в Києві була ліквідована українська музкомедія і переведена на російську оперетку, у Харкові ліквідована українська опера і переведена на російську. Я рішуче виступив проти такого шовіністичного розгулу, написав відозву «До українського народу». Прочитавши цю відозву, Максим Тадейович мені писав: «Ви говорите про обурливі факти. Я поділяю Ваше обурення. Усе, що в моїй змозі, я робив і робитиму в справі розвитку нашого українського слова, нашої культури.

М. Рильський. 3. II. 1963 р.»

Мене дуже турбувало те, щоб премії імені Т. Г. Шевченка одержали справді талановиті, національно свідомі діячі української культури, тому ми висунули на цю премію: 1. Заслужену капелу бандуристів України. 2. І. С. Козловського, Б. Р. Гмирю, П. С. Білинника. 3. Композитора Кос-Анатольського. 4. Творчі колективи кіностудії ім. Довженка за створення кінокартин «Лісова пісня», «Повія». Я прохав Максима Рильського підтримати ці кандидатури. Він мені відносно цього писав: «Ваш лист дуже запізнився. Шевченківські премії цього року вже присуджено. Незабаром список буде оголошено. Люди, яких Ви рекомендуєте на ці

премії, дуже достойні, але це вже — справа майбутнього року.

27. II. 1962 року. З пошаною *М. Рильський*.

За багато років моєї наполегливої боротьби за життя, честь та гідність нашого українського народу найбільшого резонансу по всій Україні, та й не тільки Україні, набув мій виступ на Всеукраїнській науковій конференції з питань культури української мови, яка проходила в Київському державному університеті в лютому 1963 року. Цей виступ прозвучав як заклик рятувати національну мову, культуру. Неодноразово тисячолюдний зал здіймався в пориві, влаштовуючи бурхливі овації. За що? За рідне наше українське слово. Значить, думав, ще не вмерла свідомість українців. Тільки, повторюю, Арсен Іщук вистрибнув на трибуну і звинувачував мене в націоналізмі, але його з трибуни прогнав Шесотпал. Виступ, як відомо, мав величезний резонанс, його слухав і М. Т. Рильський, він читав і текст виступу. На це він мені писав: «Вельмишановний Василю Федотовичу! Думаю, що Ви багато в чому маєте рацію, коли говорите про сучасне становище української мови. Ви, очевидно, читали мої виступи про мову (вірш «Рідна мова», проголошений на з'їзді письменників України, статті в пресі і т. п.). Я роблю, що можу. Багато чого є ще не зробленого, це вірно...

15 квітня 1963 р. *М. Рильський*.

Противники української мови, української культури так вже знахабніли, що вирішили в 1963 році ліквідувати святиню українського народу — меморіальний Музей батька української мови, великого письменника Івана Котляревського в Полтаві. Цьо-

го навіть вимагала газета «Известия». Я написав категоричний протест проти такого варварського заходу. Послав його і в ту ж газету «Известия», і в «Правду», і секретареві ЦК КПРС Л. Іллічову. Але вони мовчали. Максим Тадейович, прочитавши мій протест, писав мені: «Ваш лист (копію) до Іллічова одержав. У цій справі я писав до редактора «Известий», відповіді не одержав». Це був останній лист Максима Тадейовича до мене, написаний 1 березня 1964 року. Останній раз я розмовляв з Максимом Рильським навесні 1964 року. І вся суть нашої розмови зводилась до питань про долю нашого українського народу. А 26 липня 1964 року Максим Тадейович помер.

Багато написано про Максима Рильського. Серед чого багато поверхового, неістотного, а то й неправдивого. Суть же життя Максима Рильського — в боротьбі, в турботах за сучасне й майбутнє життя нашого народу, за розквіт його духовних та матеріальних сил. Ненаціонального поета не може бути. Видатний поет Максим Рильський перш за все був національно свідомим українцем!

...Володимир Сосюра. Ще в школі ми знали, читали й перечитували Сосюрині вірші: «Коли потяг у даль загуркоче, пригадаються знову мені дзвін гітари у місячні ночі, поцілунки й жоржини сумні...». «Так ніхто не кохав. Через тисячу літ лиш приходять подібне кохання...».

Познайомився я з Володимиром Сосюрою, будучи студентом Харківського державного університету, восени 1934 року в клубі ім. Василя Блакитного. Тоді Сосюра ще був молодим, струнким. Я дав йому для знайомства свій зошит віршів. Через двадцять днів він повернув мені зошит, давши при цьому деякі поради.

Через кілька днів після цього мене повсзли до

Москви — у Вище військове училище. Доля скла-лася так, що я тільки через 24 роки, в 1958 р., від-відав Сосюру в його квартирі, в будинку письмен-ників. Це вже був не той Сосюра. Переді мною си-діла фізично зламана, стомлена людина. І все ж таки у нього билося полум'яне українське серце. Прочитавши мою статтю «Більше уваги нашій рід-ній українській мові», він був такий схвилюваний, що задихався при вимові слів і усе повторяв: «Я ду-мав, що вже немає українців, які могли б бороти-ся за нашу мову, за наш нарід, а вони ще є. Яке це щастя...». Я йому сказав, що є ще сили, хоч є і багато чужинців-ворогів та зрадників нашого на-роду. Зустрічався я з Володимиром Миколайови-чем і в наступні роки. Він написав мені кілька ли-стів. Ось один із них: «Дорогий товаришу Лобко! Мене, як і Вас, обурюють факти, що принижують національну гідність українського народу, я всім серцем за Ваші пропозиції щодо виправлення істо-ричної несправедливості з українським народом. Шкодную, що Вас звільнили з роботи. Це обурливо і підло, це — великодержавно-шовіністична помста. Всім серцем співчуваю Вам і болю за Вас».

І тому, прочитавши чотири томи Сосюриних вір-шів, які надруковані 1986—1987 рр., я хочу ви-словити рішучий протест проти такого відбору до-робку Володимира Сосюри. Якщо вірити тому, що мені казав, писав Володимир Сосюра, то тоді на-друкована брехня про вісім останніх років творчості Сосюри.

А якщо справді писав Сосюра те, що надруко-вано, а мені казав, писав зовсім інше, то в ці роки Сосюра був дуже заляканий. І все ж мені не ві-риться, що він так писав.

...Андрій Степанович Брагінець народився 13 грудня 1903 року в селі Малі Канівці на Пол-

Дорогий милому люде!
Мене, як і Вам, обривають
факти, що прокинувшись на
нічому з'являється українсько-
го народу, і всім серцем та
Вашим проповідати, що до вивод-
лення історичної несправедли-
вості з українського наро-
ду.

Знаю, що Вам близьким і
любим. Це стурбує і розум
друга знаменитка великої
нашої - мобілізація поміж
Вам серцем і співчуттям Вам
і болить та все.

Вірю, що правда та справедливості
і знову будуть правдою геть
через народ, в якого нам
треба залити вірність, вірності
в нові світли майбутні, в
нашу прекрасну молодість, і
наді Вам занадто велике наші
на цій землі.

Вам В. Сосюра 14/11-64.

тавщині (зараз — Черкаська область). Ми з ним навчалися не тільки в одному університеті, а в одному і тому ж будинку суспільних наук, на Раднаркомівській вулиці, недалеко від будинку Василя Блакитного. Він у 1934 році закінчував філософський факультет, а я — перший курс соціально-економічного факультету. Але тоді ми не були знайомі. Познайомився я з Брагінцем тільки через двадцять чотири роки, 1958 року у Львові, коли Андрій Степанович уже був проректором Львівського державного університету ім. Івана Франка, завідуючий кафедрою філософії університету. Згодом, у 1961 році, йому присвоїли науковий ступінь доктора філософських наук.

Звичайно, при зустрічі ми згадували лихі 1933—1934 роки, коли сталіно-молотово-кагановичо-постишевська сарана душила наш український нарід, знищувала його мову, культуру. Брагінець узяв статтю («Більше уваги рідній українській мові») і пообіцяв ознайомити з нею Лазаренка — ректора університету.

28 січня 1961 року у Львові я знову зустрівся з Андрієм Степановичем та Є. К. Лазаренком. Ось що написано про них в щоденнику: «Оце люди, більше б таких — і жити було б краще, у сто крат краще було б. Щастя їм в усьому».

Що ж зробив для української мови, нашої культури Андрій Брагінець?

1. Як завідуючий кафедрою філософії університету, він ввів викладання філософії в університеті українською мовою, а як проректор університету, домагався того, щоб на усіх факультетах університету викладання велося українською мовою.

2. Катедра філософії, очолювана Брагінцем, вела велику роботу по дослідженню історії філософської та громадсько-політичної думки на Україні;

вона видавала збірники «Філософія», «Питання філософії».

3. Андрій Степанович написав українською мовою та видав праці: «Філософські суспільно-політичні погляди Івана Франка», «Іван Франко — видатний просвітитель».

4. Він брав активну участь у пропаганді українського мистецтва, художньої самодіяльної творчості та театрального мистецтва.

5. Категорично, з принципових позицій виступав проти недругів української мови, української культури. Яскравим прикладом є його стаття (разом з іншими авторами) проти реакціонерів-москвофілів (журнал «Жовтень» № 2, 1959 р.). Ось що підкреслюється у статті: «Після падіння Австро-Угорщини «москвофіли» не тільки не припинили своєї діяльності, але, як переконують факти, поширили її. Тепер безпосередні продовжувачі реакціонерів звели гніздо в Карпато-російському американському центрі у багатьох містах Канади, де на «язичії» видаються «москвофільські газети та журнали («Карпатська Русь», «Вечірній звон», «Правда» та інші)». Добре відомо, що «москвофіли» були лютими противниками української мови, українського народу.

Шовіністи вбачали у діях Андрія Степановича крамолу і вішали на нього ярлик «український буржуазний націоналіст» — ярлик розправи з людиною. І звинувачували, і звинувачували Брагінця в неіснуючих провинах. Доведений до відчаю, до інфаркту, Андрій Степанович помер 27 квітня 1963 року.

Вороги українського народу умертвили А. С. Брагінця, але не вбили його справи, за яку він так наполегливо боровся. Його справи живуть у послідовниках, його вихованцях. Я був на катед-

рі філософії університету. З якою пошаною працівники катедри згадують Андрія Степановича! Але навіть не в цьому річ. Річ у тому, що викладачі на чолі з завідуючим катедрою Пашуком Андрієм Івановичем викладають філософію в університеті українською мовою, спілкуються рідною мовою, активно беруть участь у процесі демократичного перетворення нашого життя, утвердження суверенітету Української Держави.

...Євген Костянтинович Лазаренко народився 26 грудня 1912 року в Харкові. Не можна відривати Лазаренка від Брагінця, а Брагінця від Лазаренка. Це — однодумці, друзі у праці та боротьбі за краще життя нашого народу. І коли я їх діяльність описую окремо, то це тільки тому, що в них спеціальність була різна і методи впливу на людей були не однаковими.

Євген Костянтинович був безмежно закоханий у мінерали нашої української землі і в сто крат більше — у свій нарід, його мову, пісню, його серце й душу. Ніколи не забуду того дня, коли Лазаренко завів мене у музей мінералів при університеті. Сіяння каменів засліпило мої очі. Здавалося, то лежать живі камені і дзвінко перегукуються між собою...

Лазаренко, як ректор університету, повинен був знати й знав історію ЛДУ, його становлення, боротьбу за його українізацію. У своїй книжці «300 років ЛДУ», яка була надрукована в 1961 році, Лазаренко особливу увагу якраз і звертає на становлення вузу як університету українського народу. Він неодноразово наголошує і підкреслює: «Були зв'язки Львівського університету з Київсько-Могилянською академією». «Русалка Дністрова» дала початок новій українській літературі Галичини», «Австрійський уряд в 1848 році дає згоду на викладання

в університеті українською мовою. Організована кафедра української мови та літератури, організований в 1870 році Академічний гурток виступає проти «москвофілів»... Є. К. Лазаренко був великим поборником викладання українською мовою не тільки в університеті. Він наполягав на тому, щоб викладання українською мовою здійснювалося в технічних технікумах та інститутах. Для цього він багато пише підручників та книжок з галузі геологічних наук; ось деякі з них: «Курс мінералогії», «Мінералогічний словник», «Мінералогія вивержених комплексів Західної Волині», «Мінералогія Поділля», «Мінералогія осадових утворень Прикарпаття».

Євген Костянтинович був організатором усього українського культурного процесу в університеті: на кафедрі української мови, видаються збірники, в яких досліджується становлення нашої мови, видаються книжки «Питання українського мовознавства», «Письменники зблизька», «Вчення про словотвір», «Питання іменникового словотвору» та інші. Працівники кафедри кожен рік виїздили в райони й села Західної України для збирання діалектичного матеріалу. В університеті організували літературну студію (до речі, з неї вийшов і поет Д. Павличко), художню самодіяльність, силами якої ставилися п'єси «Украдене щастя», «Назар Стодоля», «Наталка Полтавка»...

Діяльність Лазаренка не подобалася шовіністам, і вони організували цькування Євгена Костянтиновича, яке дійшло до зняття його з посади ректора університету. І після цього його продовжували цькувати. Тільки через шість років цьому великому вченому-мінералогові дозволили очолити Інститут геологічних наук АН УРСР (Київ), та й то ненадовго (два роки).

До 1973 року, коли мене заарештували, я не раз зустрічався з Євгеном Костянтиновичем. Помер Є. К. Лазаренко у Києві 1 січня 1979 року.

Напружене й тернисте було життя Євгена Лазаренка. Та ще більша трагедія — немає його послідовників на геологічному факультеті університету, на кафедрі геології, в мінералогічному музеї. Безчесні особи забули, понівечили те, за що так боровся Євген Костянтинович. У лютому 1990 року я зайшов на геологічний факультет університету. «Что вам угодно?» — спитала мене директор музею. «Я бажаю подивитися музей, який давно мені показував Лазаренко, його відкриття — мінерал «Тарасовіт». — «Никакого «Тарасовета» нет. Нет, это я хорошо знаю...» — «А чому ви зі мною розмовляєте російською мовою, ганьбите Лазаренка, адже ж він усе робив, щоб і в музеї писали українською мовою, щоб звучала українська мова...» — «А я украинского не знаю, я русская». — «А чому не навчилися?» — «А мне для учебы дали 5 лет, а там видно будет, возможно, уеду в Россию». — «Так хто ж знає про «Тарасовіт?» — «Спросите доцента». До мене підійшла літня сива жінка. Я її спитав про «Тарасовіт». «Нет, такого минерала не было». — «Та що ви мені голову морочите, мені його показував сам Лазаренко!» — «Тогда спросите у заведующего кафедры». Спитав. «Так, був такий мінерал, але він малоцінний, і його з музею викинули». — «ЩО?! МАЛОЦІННИЙ!!! Та він безцінний, він названий на честь нашого пророка Т. Г. Шевченка...». Стенд про діяльність Є. К. Лазаренка теж оформлений російською мовою, викладання на геологічному факультеті ведеться російською мовою... Вже, певно, сто разів перевернувся у могилі Євген Костянтинович, плаче й стогне від того, що так люто глузують з його пам'яті, з того, за що він віддав

усе своє життя — за рідну українську мову, за свій нарід.

Дорсі мої львів'яни, дорогі мої друзі з Товариства української мови! Та зверніть, же, будьласка, увагу на таке глузування з видатного українського вченого, політичного діяча Євгена Костянтиновича Лазаренка. Це ж наша гордість і гідність, це — продовжувач наших великих попередників, які вели героїчну боротьбу за нашу рідну українську мову, за життя та безсмертя нашого українського народу.

КОРОТКО ПРО СЕБЕ

Народився на пречудовій, славетній, оспіваній у піснях та думках Полтавщині, в селі Веприку, що за 10 кілометрів від Гадяча, 16 січня 1914 року в селянській сім'ї.

У мене було два взаємозв'язаних паралельних тернистих шляхи. ПЕРШИЙ: селянин, студент, військовий, вчений, робітник — шлях, яким я заробляв на прожиток; ДРУГИЙ: літературно-політичний — шлях, яким я боровся за національне звільнення українців, врятування української нації.

Важка селянська праця... Після закінчення школи вступив до Харківського заочного фармацевтичного інституту. У Веприку жив до липня 1933 року. У вересні того ж року, склавши успішно екзамени, був прийнятий на навчання в столичний Харківський державний університет на соціально-економічний факультет.

У 1933 році йшов за домовиною Миколи Скрипника і думав: що ж воно коїться на Україні? А коїлося страшно: штучно створений голод, висилка мільйонів українців із своєї землі, знищення української інтелігенції, а в 1934 році і фактична ліквідація української мови — осуржування її, заміна тисяч українських слів російськими...

Особливе обурення в ті роки викликали в мене пристосуванці-самоїди: поховали Миколу Скрипника, і на університетську трибуну вистрибнув Затонський, звинувачуючи Скрипника в українському буржуазному націоналізмі; репресували Затонського — і на ту ж трибуну вистрибнув Андрій Хвиля і вже звинувачував у націоналізмі тих двох; репресували

Хвилю — і на ту ж трибуну вистрибнув Іван Кулик і вже звинувачував у націоналізмі трьох; потім стрибнув Панас Любченко і піддавав анафемі усіх... Згодом і цей застрелився. САМОІДИ...

Я тільки переживав, обурювався, але ясної національної свідомості тоді ще в мене не було. Вона остаточно сформувалася десь у 1936 році, коли я в Москві послухав концерт української пісні та подивився й почув опери «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм» у виконанні найвизначніших українських артистів: Петрусенко, Донця, Литвиненко-Вольгемут, Паторжинського, Гайдай... У ці роки авіація мала такий же авторитет, як зараз космонавтика. І я, молодий парубок, за обов'язковим (примусовим) набором був з університету взятий навчатися в Московську вищу військову школу ВВС РСЧА за спеціальністю радіотехніка. У 1937 році закінчив цю школу і став старшим військовим радіотехніком з трьома кубиками на петлицях. У 1940 році вступив на навчання в Ленінградську військову електротехнічну академію зв'язку на радіофакультет. У 1941—1942 рр. захищав Ленінград. Академію закінчив у Томську (куди вона була вивезена). І мені присвоїли кваліфікацію інженера-електрика зв'язку з радіотехніки. Після цього був на фронтах Вітчизняної війни, командував радіолокаційним батальйоном, працював інспектором радіозв'язку Окремого підрозділу військ.

По закінченню війни деякий час працював викладачем радіотехніки та радіолокації на Вищих курсах офіцерів зв'язку (Київ). У кінці 1946 року демобілізувався. Рік працював начальником Київської радіолокаційної станції, а з 1949-го по 1964 рік — науковцем в інститутах Академії наук УРСР. У 1958 році вступив до аспірантури (без відриву від виробництва) Львівського політехнічного інсти-

туту, яку закінчив у 1962 році. Надрукував 12 наукових праць з радіотехніки та автоматики. Створив десять приладів та установок, зробив винаходи, вніс п'ятдесят рацпропозицій.

Літературно-політичною діяльністю займався з юнацьких років. Перша моя стаття надрукована в обласній газеті в 1937 р. Написав два романи, книжку «За життя, честь та гідність мого українського народу», поезії, «Історію українців та Української Держави»... І, хоч написано дуже багато, через заборону та репресивні дії до 1973 року надруковано в газетах та журналах тільки 16 статей. Виступав на зборах, у тому числі в Інституті мовознавства АН УРСР, Всеукраїнській конференції з питань української мови в 1963 році. За те, що я в своїх творах засуджував дискримінацію у національному питанні, турбувався про захист своєї української мови — основи життя нашого народу, виступав за національне звільнення українців, врятування української нації, писав про навмисне створений голод для українців у 1932—1933 р., мене сталіно-сусловобрежневські злочинці чотири рази репресували: в 1943 році зняли одну зірку офіцера за те, що я подав заяву, щоб мене після закінчення Військової академії направили в українську армію (був такий обманний закон про створення української армії), за це звинуватили в націоналізмі та сепаратизмі; в 1963 році звільнили з академічного інституту за виступ на Всеукраїнській конференції з питань культури української мови; в 1968 році звільнили з галузевого інституту за націоналізм, а в 1973 році заарештували і 1974 року запроторили в колонію. Звинувачення будували на моїх двадцяти двох творах (дивіться їх перелік). У них я наводив факти та прізвища винуватців по-

рушення національної політики. З цих питань мене звинуватили по трьох пунктах:

1. Що нібито я робив наклеп на Радянську владу, коли писав про навмисне створений голод 1932—1933 рр. Ніякого голоду, заявляли вони, не було.

2. Що нібито я робив наклеп на Радянську владу, коли писав про дискримінаційні дії щодо нашої рідної української мови, яку сталіно-сусловобрежневці витіснили з життя нашого народу.

3. Що нібито я робив наклеп на Радянську владу, коли писав про дискримінаційні дії щодо нашого українського народу, його знищення, етнографічної зміни населення України, ліквідації української культури, ліквідації українських театрів та інших культурних закладів, ліквідації українських навчальних закладів, переведення усіх підприємств, установ та організацій на російську мову.

Я категорично відкинув усі звинувачення, відмовився написати каяття, не визнав жодної їх вимоги, заявивши, що я абсолютно правильно виступав, писав тільки правду.

І після повернення з колоній мене мучили двадцять років: не тільки не прописали в Києві, в якому я жив двадцять вісім років, не тільки не давали можливості працювати в інституті, а декілька років не дозволяли працювати навіть робітником. Увесь час, як і при арешті, вимагали написати каяття, що я з гнівом, категорично відкидав. За мною, як тіні, ходили «осведомителі», забороняли писати й виступати на політичні теми. Тільки через два роки після звільнення мені вдалося влаштуватися на працю робітником-налагоджувальником електроавтоматики верстатів та установок. На цій роботі я й працював дванадцять років. Трудовий стаж — шістдесят років. Ветеран війни та праці. Зараз живу в

Боярці. У 1988 році повністю реабілітований за відсутністю складу злочину. Ліквідована і стаття 187-1, за якою мене звинувачували.

Після реабілітації настала можливість знову брати активну участь в процесі українського відродження: написав багато статей про українські справи, проти російських імперських шовіністів, п'ятдесят з них надруковано в журналах та газетах, в тому числі в журналі «Україна» № 49 за 1988 рік; вибрали головою ради Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, редактором газети «МОВА Є НАЦІЯ»; виступав на конференції Товариства української мови, конгресі українців...

...Національне звільнення українців, врятування української нації можливе тільки і тільки тоді, коли ми виконаємо три основні завдання:

1. Створимо незалежну самостійну Українську Державу.

2. Запровадимо нашу рідну українську мову в усі сфери життя народу.

3. Заборонимо етнографічну зміну населення України.

Без виконання цих трьох умов ми загинемо як українська нація. По можливості ми повинні також повернути українців на свої рідні землі.

У своїй діяльності я спілкуюся з національно свідомими побратимами (див. дуже коротко про деяких з них).

Василь ЛОБКО

5 листопада 1990 року

Двадцять два моїх твори, за які мене звинувачували сусловобрежневські злочинці (виписка з вироку).

1. 1960—1964 рр. *„Автобіографія“*.
2. 1961 рік. *„Першому секретареві ЦК КПРС“*.
3. 1962 рік. *„З народу, для народу“*.
4. 1962 рік. *„До українського народу“*.
5. 1963 рік. *„У партійний комітет АН УРСР“*.
6. 1963 рік. *„Вельмишановний Микито Михеєвичу“* (Шумило).
7. 1963 рік. *„Товариші!“*
8. 1963 рік. *„Дорогий, вельмишановний Максиме Тадейовичу“* (Рильський).
9. 1963—1964 рр. *„Відповіді на листи С. Тельнюка“*.
10. 1963 рік. *„Виступ на Всеукраїнській науковій конференції з питань культури української мови“*.
11. 1965 рік. *„Проект програми та статуту Товариства українізації України“*.
12. 1965 рік. *„Відповідь ворогам українського народу“*.
13. 1965 рік. *„Добрий день, вельмишановний Петре Михайловичу“* (Горбач).
14. 1966 рік. *„Іванові Дзюбі“*.
15. 1967 рік. *„Листування з Максимом Тадейовичем Рильським“*.
16. 1967 рік. *„У газету „Літературна Україна“*.
17. 1968 рік. *„Дискримінаційні дії в національному питанні“*.

18. 1971 рік. *„При українській літературі“*.
(Про Смолича).
19. 1971 рік. *„Слимаки не можуть бути богами“*.
20. 1973 рік. Книжка *„Заспів моему українському народові“*.
21. 1963—1973 рр. Книжка *„За життя, честь та гідність мого українського народу“*.
22. 1973 рік. Роман *„Син, народження 1945 року“*.

Слідчий — С. П. Сергієнко, прокурор — Б. О. Антоненко, суддя — Завгородня Г. М.

Захищав сам себе.

ПОБРАТИМИ:

1. Національну свідомість українського патріота Анатолія Бойка характеризує така його телеграма, подана М. Горбачову та копія її В. Щербицькому:

«В Боярской украинско-русской школе № 5 директор школы Турчин и завуч Фоль всячески противодействуют организации классов с обучением на родном украинском языке детей украинцев, которые составляют 90% всех поступающих на учебу. Март, 1988 г.».

2. Анатолій Бортовий, професор — активний, безкомпромісний діяч головної ради Товариства української мови.

3. Анатолій Василенко — технік-зв'язківець, від-повідальний секретар ради Товариства української мови УВТОК.

4. Юрій Гнаткевич — завідуючий кафедри іноземних мов Київського політехнічного інституту, голова ради Товариства української мови того ж інституту, депутат Верховної Ради УРСР.

5. Микола Ковальчук — робітник, спеціаліст вищої кваліфікації з електротехніки, заступник голови ради Товариства української мови, великий український патріот.

6. Григорій Левчук — голова ради Товариства української мови м. Луцька, активний борець за українську справу.

7. Анатолій Літаш	} брати, національно свідомі молоді техніки, які роблять усе можливе для врятування нашої української нації.
8. Павло Літаш	

9. Ігор Мельник — Львів, заступник голови Львівської ради Товариства української мови, організатор та пропагандист української ідеї.

10. Михайло Михайлюк	} активні члени Товариства української мови, учасники усіх заходів, спрямованих на здійснення нашої мети — створення незалежної, самостійної Української Держави.
11. Мирослава Михайлюк	

12. Богдан Пастух — професор, голова Луганської обласної організації Товариства української мови, мудрий і розсудливий діяч за національне вивільнення українського народу.

13. Степан Пинчук — поет, великий захисник усього українського.

14. Василь Струк — молодий робітник, національно свідомий борець за українську справу.

15. Сергій Червонюк — робітник багатьох спеціальностей, великий український патріот, натхненник усіх заходів щодо запровадження української мови в усі сфери життя нашого народу, борець за побудову самостійної, незалежної Української Держави.

16. Михайло Зубань — інженер, палкий прихильник створення самостійної, незалежної української держави, член Ради Товариства української мови УВТОК.

17. Олесь Миколишин — інженер, політичний діяч, який багато років бореться за утвердження української державності.

...

З М І С Т

Від автора	3

Поезії

«Народе мій, моя єдина доле!»	6
Українська мова	7
Присяга	8
Пісня мужності	9
Як у ранній юності...	10
Тополі	11
Птахи та свині	12
Чи є з сиром пироги?	14
«І хоч я в тюремній неволі»	15
Лист синові Валерику	16
Вітання Дмитра Гнатюка з днем його 50-річчя	17
Епіграма	18

За правду, за волю

(розповідь про незабутні зустрічі, листування з відомими діячами української культури, правозахисниками, політичними в'язнями)	19

КОРОТКО ПРО СЕБЕ	67

Литературно-художественное издание

**Лобко
Василий Федотович**

**Проснись,
народ мой,
и вставай!..**

**Стихи,
публицистические раздумья,
воспоминания**

**Киев,
издательство
«Радянський письменник»**

На украинском языке

**Художне оформлення О. О. Стеценка
Художній редактор О. І. Яцун
Технічний редактор Н. М. Самойличенко**

Коректура автора

ИБ № 3612

**Здано на виробництво 21. 12. 90. Підписано до друку 05. 05. 91.
Формат 70×100^{1/32}. Папір друкарський № 1. Гарнітура літера-
турна. Друк високий. Умовн. друк. арк. 3,62. Умовн. фарбо-
відб. 3,25. Обл.-вид. арк. 3,36. Тираж 8000 прим. Зам. 21218.
Ціна 3 крб.**

**Видавництво «Радянський письменник»,
252054, Київ-54, вул. Чкалова, 52.**

**Київська друкарня № 1,
253100, Київ-100, вул. Краківська, 5.**

Лобко В. Ф.

Л 68 Народе мій, проснись, вставай!..: Поезії, публіцистичні роздуми, спогади.— Київ: Рад. письменник, 1991.— 77 с.

ISBN 5-333-01071-4

Василь Лобко — поет трагічної долі. Впродовж кількох десятиріч його цькували наглядчі від ідеології тоталітарного режиму. Твори «неблагодійного» літератора постійно заборонялися, а сам автор зазнавав репресій з боку партійно-бюрократичного апарату. У 1973 р. вчений з радіотехніки та автоматики Василь Федотович Лобко був заарештований і запроторений в колонію. І там же було написано деякі з пропонованих творів.

Крім віршів, до книги включено статтю автора, в якій розповідається про взаємини та листування з визначними діячами української культури, правозахисниками, політичними в'язнями брежнєвсько-сусловських концтаборів.

Л 4702640202-102
М223(04)-91 без оголош.

БК84Ук7+66.3(2)6

3 крб.

З бібліотеки
Петра Кравченка
(Австралія)